

7. *Ільков О.* Рішення Верховного Суду України: верховенство права чи політична доцільність? / О. Ільков // *Вибори та демократія.* – 2004. – № 2. – С. 33–36.
8. *Пасічник П.* Рішення Верховного Суду України: політичне чи законне? / П. Пасічник // *Юридична газета.* – 2004. – № 24 (36). – С. 5.
9. *Шевчук С.* Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Київ : Реферат, 2006.
10. *Про проблеми становлення постмодерного конституціоналізму* // *Правовий тиждень.* – 2008. – № 27. – 1 липня. – С. 14.
11. *Protection constitutionnelle et protection internationale des Droits de l'Homme: Concurrence ou complementarite?* IX-e Conférence des Cours constitutionnelles européennes. – Paris, 1993. – 10–13 mai.
12. *Le nouveau constitutionnalisme. Mélange en l'honneur de Gérard Conac.* Textes rassemblés par Jean-Claude Colliard et Yves Fegouzo. – Paris : Economica, 2001. – 458 p.
13. *Козюбра М.* Принцип верховенства права у конституційному правосудді / М. Козюбра // *Закон і бізнес.* – 2000. – № 17. – С. 10–14.
14. *Рабінович П.* Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування / П. Рабінович // *Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі.* – 1999. – № 1.
15. *Рабінович П. М.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) : монографія / П. М. Рабінович, С. Є. Федик. – Львів : Астрон, 2004.
16. *Головатий С.* Верховенство права : монографія : у 3 кн. / С. Головатий. – Київ : Фенікс, 2006. – Кн. 2: Від доктрини – до принципу.

**Нагнибедюк А. В. Судова доктрина верховенства права: український досвід у європейському контексті**

У статті аналізується теоретичний рівень аналізу принципу верховенства права та особливості його прояву у судовій доктрині. Визначено ступінь законодавчого закріплення принципу верховенства права. З'ясовано значення рішень Конституційного Суду України для становлення судової доктрини верховенства права. Досліджено роль Європейського суду з прав людини як джерела верховенства права.

*Ключові слова:* судова доктрина, верховенство права, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини.

**Нагнибедюк А. В. Судебная доктрина верховенства права: украинский опыт в европейском контексте**

В статье анализируется теоретический уровень анализа принципа верховенства права и особенности его проявления в судебной доктрине. Определена степень законодательного закрепления принципа верховенства права. Установлено значение решений Конституционного Суда Украины для становления судебной доктрины верховенства права. Исследована роль Европейского суда по правам человека как источника верховенства права.

*Ключевые слова:* судебная доктрина, верховенство права, Конституционный Суд Украины, Европейский суд по правам человека.

**Nahnybedyuk A. The judicial doctrine of rule of law: Ukrainian experience in the European context**

Analyzes the theoretical level analysis of the rule of law and especially its manifestation in the judicial doctrine. The degree of legislative consolidation of the rule of law. It is found mentioned decisions of the Constitutional Court of Ukraine for the establishment of the judicial doctrine of the rule of law. The role of the European Court of Human Rights as a source of law.

*Key words:* judicial doctrine, rule of law, the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights.

УДК 340.134

*Ігор Ігорович Павлюков,*

*студент магістратури юридичного факультету*

*Київського національного університету*

*імені Тараса Шевченка*

**ПРАВОВІ ЗАСОБИ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

За умов розбудови правової держави в Україні одним із основних завдань постає забезпечення прав людини та громадянина. Хоча вони займають основоположне місце і закріплені Конституцією України, сьогодні неможливо констатувати про належний рівень їхнього забезпечення. Про це свідчить кількість заяв, з якими громадяни України звертаються із позовами до України до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, за минулий рік ЄСПЛ отримав 18 131 заяву від українців. З них 65 % стосуються невиконання рішень національних судів, при цьому ЄСПЛ розглядає лише двадцятку частину всіх звернень. Таку статистику озвучив голова Верховного Суду України Я. Романюк під час чергового брифінгу [1]. Через це питання реальної дієвості механізму захисту прав людини залишається відкритим. Актуальним залишається й аналіз ролі правових засобів у відображенні, реалізації, захисті і відновленні прав людини.

Окремі аспекти правових засобів були предметом дослідження у сучасній теоретичній науці, зокрема у працях М. Гущиної, М. Козюбри, В. Косовича, В. Кудрявцева, О. Львової, О. Мельник, Т. Тарахонич, О. Скакун, М. Черкас. Однак їхня роль ще не була предметом наукового пошуку.

Метою статті є з'ясування ролі та місця правових засобів у системі забезпечення прав людини, з'ясування механізму їх належного застосування як динамічної категорії з власним функціональним призначенням.

Для досягнення поставленої мети перш за все необхідно вдатися до визначення сутності і змісту правових засобів як ключової категорії.

У сучасній юридичній літературі наявний дуалістичний підхід до визначення категорії «правові засоби»: широкий та вузький. За широкого підходу правові засоби розглядають як сукупність юридичного інструментарію та діянь суб'єктів [2, с. 240; 3, с. 722]. Послідовники вузького підходу до розуміння правових засобів розкривають їх лише через категорію «юридичний інструментарій» [4, с. 402; 5, с. 233]. На нашу думку, найбільш доцільним є широкий підхід, оскільки саме він повно розкриває внутрішню систему категорії «правові засоби».

Таким чином, правові засоби – це правові категорії та діяння суб'єктів правовідносин, що застосовуються з метою досягнення певного правового результату. У нашому конкретному випадку – належного забезпечення прав людини.

Як зазначає один із провідних учених у сфері забезпечення прав людини і громадянина П. Рабінович, стан дотримання в Україні основоположних прав людини та конституційних прав громадянина, особливо прав економічних і соціальних, – за висновками правозахисних (державних і громадських) організацій – не є задовільним. Тому, обговорюючи шляхи його поліпшення, не можна заперечувати, що одним із них може бути й удосконалення конституційних засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина [6].

Хоча вважаємо, що для забезпечення належного рівня прав людини і громадянина необхідним є удосконалення всього діючого механізму, а не лише конституційних засобів.

За своєю суттю забезпечення прав людини і громадянина є категорією динамічною. Неможливо забезпечити реальні права людини лише задекларувавши їх в основоположних документах держави. Такі норми, навіть за найкращої розробки, визначення змісту та дотримання правил законодавчої техніки без належної реалізації можуть назавжди залишитися «мертвими», або бути реалізованими таким чином, що кінцевий результат буде занадто далеким від справжньої мети норми, яку в неї вкладав законодавець. Через це для забезпечення прав людини і громадянина недостатньо лише якісного нормативного матеріалу. Необхідним є також якісний і реальний механізм реалізації цих нормативних приписів. І лише таке поєднання спроможне привести до реального результату – забезпечення прав людини і громадянина.

Вироблення та ефективне впровадження оптимальних правових засобів забезпечення прав людини життєво необхідні у процесі розвитку громадянського суспільства і правової держави. Теоретичний і науково-практичний зміст поняття «засоби забезпечення прав людини» зумовлений відокремленням особливого функціонального призначення. У правовій системі держави усі правові явища розглядаються з погляду їх функціонального призначення. Природа правових засобів заснована на тому, що вони є явищами правової реальності й призначені для того, щоб за їх допомогою досягти цілей правового регулювання, тим самим забезпечивши реалізацію інтересів і потреб суб'єктів права. Поняття «правові засоби забезпечення прав людини», як і поняття «правові засоби», є результатом аналізу й узагальнення наукових знань та їх класифікації, які задіяні в механізмі забезпечення прав людини [1, с. 149].

У контексті забезпечення прав людини і громадянина правові засоби – це механізм і матеріальні джерела, які гарантують людині та громадянину можливість користуватися основними правами і свободами, виконувати покладені обов'язки [7, с. 59]. З погляду забезпечення, гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина – це сукупність соціальних, економічних, політичних, правових та інших прийомів, механізмів і методів, які дають змогу реалізувати і забезпечувати на практиці закріплені в Конституції права і свободи людини та громадянина [8, с. 83].

Визначення місця правових засобів у механізмі забезпечення прав людини і громадянина найбільш доцільно розглядати через призму рівневої характеристики правової системи, оскільки правові засоби не діють відокремлено, а є частинами єдиного правового механізму – правової системи, та націлені на досягнення конкретного результату.

На нашу думку, важливою є характеристика правових засобів, що мають свій вияв на конкретних рівнях правової системи.

У юридичній літературі виокремлюють п'ять рівнів правової системи: 1) суб'єктивний; 2) інтелектуально-психологічний; 3) нормативно-регулятивний; 4) організаційний; 5) соціальний [9, с. 17].

На *нормативно-регулятивному* рівні системоутворюючим фактором є такі правові засоби, як норми права, оскільки вони відображають ідеальне уявлення людей про справедливість і несправедливість, про важливість стимулювання розвитку тих чи інших суспільних відносин [10, с. 63].

Характер дії правових норм у процесі досягнення цілей може бути різним, а саме:

1) інформаційний, ідеологічний, загальновиховний;  
2) реалізація норм права через дотримання, виконання і використання – безпосередня реалізація права;

3) це державно-владна діяльність компетентних органів із забезпечення впровадження правових норм – так звана правозастосовна діяльність [11, с. 11].

Основоположним актом нормативного забезпечення прав людини є Конституція України. Крім того, поширеною є практика звернення до міжнародних актів у сфері прав людини, одним із яких є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Саме на цьому рівні завдяки правовим приписам суб'єкти визначають сфери суспільних відносин, що регулюються правом, з'ясовують зміст належних їм прав та обов'язків і можуть здійснювати самооцінку власної поведінки з погляду її відповідності чи суперечності правовим вимогам. На цьому рівні визначаються доцільні шляхи та засоби досягнення мети – реалізації наданих можливостей та інтересів.

*Суб'єктивний рівень* виокремлюється задля підкреслення значення суб'єктів права як важливих системоутворюючих факторів правової системи. Саме юридично значуща поведінка суб'єктів права, що перш за все виявляється у правотворчій і правозастосовній діяльності, є засобом встановлення правових приписів та їх реалізації, оскільки без цієї діяльності суб'єктів права його функціонування було б неможливим. Зазначена діяльність суб'єктів права відображається у засобах-діяннях (технологіях).

Саме цей динамічний аспект набуває значення «реалізатора», за допомогою якого втілюються у життя нормативні приписи. Основними суб'єктами щодо забезпечення прав людини і громадянина є судові органи, якими можуть бути як національні суди, так і міжнародні судові органи.

Наприклад, важливою ланкою в механізмі захисту прав людини і громадянина є Конституційний Суд України, який здійснює судовий конституційний контроль і захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини та громадянина, забезпечує верховенство права і пряму дію Конституції на всій території України. Він істотно впливає на діяльність органів державної влади у сфері нормотворчості (законодавства), ухвалюючи рішення про невідповідність тих чи інших правових актів або окремих положень Конституції, даючи тлумачення конституційних норм при розгляді конкретних справ і здійснюючи офіційне тлумачення Конституції і законів України, які є обов'язковими для всіх суб'єктів права [1, с. 151].

Важливу роль у забезпеченні прав людини відіграє ЄСПЛ. Його діяльність безпосередньо націлена на реалізацію положень Конвенції, оскільки розуміння закріплених нею прав людини та основоположних свобод може бути з'ясовано лише шляхом їх тлумачення, а забезпечення – шляхом реалізації в кожній конкретній справі.

Це пояснюється тим, що норми Конвенції мають загальний характер, і права людини здебільшого конститууються в абстрактній, нерідко оціночній формі, а тому й розкриття змісту цих положень найкраще здійснювати через конкретні рішення ЄСПЛ, які дають змогу глибше зрозуміти зміст та обсяг гарантованих Конвенцією прав і відповідно реалізувати ефективний захист кожного порушеного права [12, с. 386].

Крім того, важливими підсистемами механізму забезпечення прав людини є: механізм охорони та механізм захисту. Так, механізм охорони прав людини доволі часто пов'язують із діяльністю з усунення потенційної загрози на охоронювані суспільні відносини. В одному випадку вона може виступати як система правових норм, що охороняють суспільні відносини в різних сферах, що розрізняються між собою характером і способом впливу на поведінку людей. У другому – безпосередня діяльність органів публічного адміністрування, спрямована на створення умов реалізації прав і свобод людини [13, с. 39].

Щодо механізму захисту, то з цього приводу К. Горностай вважає, що захист прав і свобод людини та громадянина – це забезпечення чи відновлення порушеного суб'єктивного права компетентними органами чи самим суб'єктом цього права [14, с. 51]. Проте, на нашу думку, механізм захисту не включає забезпечення, яке виступає окремим механізмом, а тому має включати лише відновлення вже порушених прав людини.

Таким чином, основні правові засоби забезпечення прав людини містяться на нормативно-регулятивному та суб'єктивному рівнях правової системи. Для забезпечення прав людини необхідним є поєднання певного «набору» правових засобів, сукупність яких і забезпечить найкращий результат. Неможливим є використання лише одного будь-якого засобу у відриві як від механізму реалізації, так і від правової системи загалом. Кожна конкретна ситуація захисту прав людини потребує чітко визначеної сукупності правових засобів, сукупність та взаємодія яких є індивідуально визначеною для кожного випадку порушення прав людини.

Використані джерела

1. Авдюгін Р. Г. Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні / Р. Г. Авдюгін // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 47. – С. 148–152.
2. Проблемы теории государства и права / С. С. Алексеев, И. Я. Дюрягин, В. Б. Исаков, В. М. Корельский, В. И. Леушин, В. Д. Перевалов, Р. К. Русинов, А. Ф. Черданцев. – М. : Юридическая литература, 1987. – 448 с.
3. Матузов Н. И. Теория государства и права / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 672 с.
4. Рассказов Л. П. Теория государства и права / Л. П. Рассказов. – М. : РИОР, 2010. – 298 с.
5. Иванов А. А. Теория государства и права / А. А. Иванов, В. П. Иванов. – М. : Юнити-Дана, 2007. – 303 с.
6. Рабінович П. М. Конституційне забезпечення прав людини і громадянина в Україні: основні напрямки удосконалення / П. М. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України – Київ, 2011. – Вип. № 1. – С. 68–69.
7. Хазов Е. Н. Юридические гарантии основных прав, свобод и обязанностей человека и гражданина в России : дис. ... канд. юрид. наук / Е. Н. Хазов. – СПб., 1997.
8. Кашкин С. Ю. Гарантии конституционных прав и свобод / С. Ю. Кашкин // Конституционное право : словарь / отв. ред. В. В. Маклаков. – М. : Юристъ, 2001.
9. Порівняльне правознавство : підручник / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов ; за заг. ред. В. Д. Ткаченка. – Харків : Право, 2003. – 274 с.
10. Введение в право Европейского Союза : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся спец. 021100 «Юриспруденция» / отв. ред. С. Ю. Кашкин. – М. : Эксмо, 2006. – 365 с.
11. Вступ до теорії правових систем : монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юридична думка, 2006. – 432 с.
12. Матат Ю. І. Практика Європейського суду з прав людини в механізмі подолання прогалін у законодавстві / Ю. І. Матат // Часопис Київського університету права. – Київ, 2011. – Вип. № 4. – С. 386–389.
13. Зуєв Р. І. Співвідношення правничих категорій «забезпечення», «охорона» і «захист» у діяльності міліції громадської безпеки щодо прав і свобод людини / Р. І. Зуєв // Право і суспільство. – 2012. – Вип. 3. – С. 37–42.
14. Горностай К. В. Захист, охорона, гарантії прав і свобод людини і громадянина: співвідношення понять // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – Вип. 12. – С. 51–55.

**Павлюков І. І. Правові засоби в системі захисту прав людини**

У статті аналізується взаємодія таких категорій, як «правові засоби» та «права людини». Розглянуто поняття і значення правових засобів для забезпечення прав людини. Виокремлено основні аспекти дії правових засобів та їх функціонування на конкретних рівнях правової системи. Проаналізовано підходи до визначення механізмів охорони та захисту прав людини.

*Ключові слова:* правові засоби, права людини, механізм забезпечення прав людини.

**Павлюков І. І. Правовые средства в системе защиты прав человека**

В статье анализируется взаимодействие таких категорий, как «правовые средства» и «права человека». Рассмотрено понятие и значение правовых средств для обеспечения прав человека. Выделены основные аспекты действия правовых средств и их функционирования на конкретных уровнях правовой системы. Проанализированы подходы к определению механизмов охраны и защиты прав человека.

*Ключевые слова:* правовые средства, права человека, механизм обеспечения прав человека.

**Pavliukov I. Legal measures in the system of human rights protection**

Categories «legal measures» and «human rights» are analyzed in the article. Definition and role of legal measures for human rights ensuring are researched. Main aspects of action of legal measures and their functioning upon the certain levels of legal system are distinguished. Approaches to definition of mechanism for protection and defense of human rights are analyzed.

*Key words:* legal measures, human rights, mechanism for ensuring of human rights.

УДК 340.1

*Оксана Миколаївна Сахненко,  
лаборант I категорії відділу теорії держави і права  
Інституту держави і права  
ім. В. М. Корецького НАН України*

**ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА: СУТНІСНІ ПІДХОДИ ТА ВИМІРИ**

Будь-яке «спілкування» із правом, будь-яка форма його реалізації та, особливо, застосування, припускають з'ясування правових вимог і дозволів. Це і зрозуміло: будь-яка діяльність плідна й ефективна тоді, коли здійснюється з повним розумінням сутності норм.

Сам вибір правових норм передбачає розуміння їх змісту. Часто в цьому допомагають спеціальні роз'яснення нормативно-правових актів, які даються в офіційному і неофіційному порядку. І з'ясування вимог норм як внутрішній інтелектуальний процес, і роз'яснення їх, як вираження зовні своїх висновків, найчастіше об'єднують одним поняттям – «тлумачення права».